

## ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАКТИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ

**Мальцева Ольга Володимирівна**, д. філос. н., доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Дніпро

**ORCID:** 0000-0002-1497-4098

**Смолій Тетяна Юріївна**, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» м. Дніпро

**ORCID:** 0009-0003-7456-4735

*Метою статті є дослідження ефективності використання інструментів та інтеграційних практик для психосоціальної підтримки дітей та підлітків з різними соціальними потребами, визначення впливу цих інструментів на зазначену групу людей, а також рекомендації соціальним працівникам, психологам щодо впровадження та застосування цих інструментів на практиці.*

*У статті зроблено акцент на роботі саме з дітьми та підлітками, адже вони є соціально-вразливою частиною внутрішньо переміщених осіб. Саме в дітей виникають значні труднощі соціального і психоемоційного характеру, пов'язані зі зміною середовища проживання та звичайного кола спілкування, тим більше, якщо така міграція спричинена війною.*

*Проаналізовано практичні заходи, виокремлено ті, що сприяють якнайшвидшій адаптації внутрішньо переміщених осіб: інформаційна підтримка переселенців; заходи, спрямовані на захист прав та юридичну допомогу; заходи, спрямовані на психологічну допомогу та психоемоційне розвантаження тощо.*

*Ураховуючи той факт, що для розв'язання проблеми адаптації дітей та підлітків внутрішньо переміщених осіб потрібна міждисциплінарна команда, яка зможе здійснити комплекс заходів, що сприятимуть покращенню психофізіологічного стану особистості, ця стаття буде корисною для фахівців медицини, психотерапевтів, психологів, реабілітологів та соціальних працівників.*

**Ключові слова:** інтеграція, адаптація, психосоціальна підтримка, приймаюча громада.

## **Smolii T. Research of integration practices of social adaptation of children and adolescents of internally displaced persons in host communities**

*The aim of the article is to study the effectiveness of using tools and integration practices for psychosocial support of children and adolescents with various social needs, to determine the impact of these tools on this group of people, as well as recommendations for social workers and psychologists on the implementation and application of these tools in practice.*

*The article focuses on working with children and adolescents, as they are a socially vulnerable part of internally displaced persons. It is children who experience significant social and psycho-emotional difficulties associated with changing their living environment and usual circle of communication, especially if such migration is caused by war.*

*Practical measures are analyzed, and those that contribute to the fastest adaptation of internally displaced persons are highlighted: information support for displaced persons; measures aimed at protecting rights and legal assistance; measures aimed at psychological assistance and psycho-emotional relief, etc.*

*Taking into account the fact that to solve this problem, an interdisciplinary team is needed that can create a set of measures that will contribute to the psycho-physiological state of the individual. That is why this article will be useful for medical professionals, psychotherapists, psychologists, rehabilitation specialists, and social workers.*

**Key words:** *integration, adaptation, psychosocial support, host community.*

**Постановка проблеми.** Сьогодні ми переживаємо дуже непрості часи. Після початку повномасштабної війни й оголошення воєнного стану, на всій території України розпочалася велика хвиля міграції населення. Хтось поїхав з держави, хтось поїхав на більш безпечнішу територію всередині країни. Для приймаючих громад така ситуація ознаменувалася появою низки викликів: від вирішення проблем первинної ланки, як-от побутових та матеріально-економічних, так і проблем, пов'язаних з надання соціально-психологічної підтримки, сприяння інтеграції та адаптації на новому місці перебування.

Серед людей, які перемістилися, найуразливіша до суспільних потрясінь категорія – це діти.

Оскільки війна триває, тож і проблема адаптації ВПО та дітей ВПО на сьогодні є актуальною, тому тема цієї статті обрана для дослідження і аналізу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Тематика випробувань та страждань людини в військовий час з'явилася незадовго до Першої світової війни.

Наразі тема психологічної травми широко описується рядом українських вчених, зокрема І. Біла, О. Блінов, О. Божко, А. Герасименко, Ю. Древаль, З. Кісарчук, Р. Попелюшко, Ю. Приходько, Т. Титаренко, А. Швалб та інші. Ці дослідники аналізували механізми впливу будь-якої травми та системи самозбереження людини.

Особливості здійснення психосоціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами розкрито в працях Л. Іллічук, Н. Савельєвої та інших [5]. А саме ними було досліджена вразливість різних вікових груп ВПО.

Соціальну адаптацію досліджували такі науковці – О. Безпалько, А. Налчаджан. В їх трудах наводяться приклади адаптаційних заходів, що сприяють процесу адаптації ВПО [1].

До питання адаптації дітей та молоді внутрішньо переміщених осіб звертаються Т. Алексеєнко, Ю. Жданович. В роботах Ю. Ждановича акцент робиться на виховній діяльності [4].

Разом з цим, проаналізувавши наведені джерела, ми дійшли висновку щодо необхідності дослідження інтеграційних практик, направлених на адаптацію дітей та молоді внутрішньо переміщених осіб в приймаючих громадах.

**Мета дослідження** – аналіз поняття «інтеграція» та «соціальна адаптація» дітей та підлітків з числа внутрішньо переміщених осіб, визначення труднощів та проблем, з якими стикаються ці категорії громадян, визначення шляхів та інструментів подолання цих труднощів, оцінка та аналіз кроків, які необхідні для успішного адаптування в новій громаді.

**Виклад основного матеріалу.** В сучасному світі явище вимушеного переселення поширюється по всьому світі. Люди, втікаючи від техногенних катастроф, стихійних лих, тероризму, війн, вимушені покидати власні домівки. Це стало підґрунтям для появи нових категорій населення, таких, як «біженець», «внутрішньо переміщена особа». Дуже часто в суспільстві ці поняття ототожнюють, але слід зазначити, що ці поняття з різним змістовим навантаженням.

За визначенням конвенції ООН «Про статус біженців» (1951), біженці – це особи, що були змушені залишити свою країну через обґрунтовані побоювання, що їх будуть переслідувати через расові, релігійні, національні причини, за приналежність до визначеної соціальної групи чи за політичні переконання [8].

Згідно законодавству України, «внутрішньо переміщена особа» визначається як «громадянин України, який постійно проживає в Україні та якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [10].

Безумовно, діти з числа внутрішньо переміщених осіб – це категорія, яка потребує особливої уваги соціальних працівників та педагогів, а також психологів.

Особливо страждають діти віком від 3 до 15 років, оскільки діти до трьох років легко залишають попереднє місце проживання, а людина старше п'ятнадцяти років здатна сприйняти переїзд на нове місце більш раціонально, ніж у молодому віці.

Саме тому в ситуації різкої зміни комфортного середовища проживання дитині віком від 3 до 15 років легко можна завдати психічної травми, яка призводить до різних розладів емоційно-вольової сфери, що може спричинити суттєві психологічні зміни у її поведінці [5, с. 204].

Для дітей вимушених переселенців психологічні проблеми проявляються в порушенні психоемоційного стану здоров'я (погіршення комунікативного спілкування з оточуючими; появи дратівливості, агресивності, тривожності, відсутності довіри до інших; відчутті самотності, ізольованості та власної неповноцінності) ускладненні процесу соціалізації та якості виховання (порушення шкільної дисципліни, поява проблем у навчанні), що призводить до ускладнення формування особистості.

З порушенням психоемоційного стану дитини також пов'язана проблема ресоціалізації. При повній зміні місця проживання на перший план виходить питання інтеграції в нове середовище.

За таких умов істотно зростає роль психологічної служби в системі освіти, яка має забезпечувати своєчасне і систематичне надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки відповідно до цілей та завдань функціонування системи освіти. [7, с.16].

Для вивчення проблеми визначимо ключові терміни. Так, А. Налчаджан пропонує розглядати термін «соціальна адаптація» – як стан відносин особистості й групи, за якою особистість без тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно виконує власну провідну діяльність, задовольняє власні соціогенні потреби, йде на зустріч тим рольовим очікуванням, які висуває до неї зразкова група, переживає стан самоствердження та вільно виражає свої творчі здібності [12, с.25].

Зі свого боку, О Безпалько визначала соціальну адаптацію як процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграції особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей соціального середовища. Водночас, дослідниця підтверджувала, що соціальна адаптація перебуває у взаємозалежності із психологічною адаптацією [2, с. 25].

Проте, розглядаючи соціальну адаптацію як процес, що спрямований на оптимізацію відносин людини й соціального середовища, необхідно врахувати, що він є двостороннім. З одного боку, людина корегує свою поведінку щодо вимог соціуму, тобто цей процес пов'язаний з активною її самозмінною, корекцією соціальних установок і стереотипів поведінки; з іншого – людина впливає на соціальне середовище, в наслідок чого воно зазнає певних змін [13, с. 167].

В свою чергу соціальна адаптація дітей вимушених переселенців визначається як процес їхнього активного пристосування до умов нового

соціального середовища, прийняття його цінностей і норм, формування адекватної системи із приймальною громадою, інтеграції в соціальні групи нового поселення [13, с. 135].

Ю. Жданович наголошував, що результатом успішної адаптації дітей вимушених переселенців є їхнє пристосування до нових умов поселення, що характеризується здатністю особистості задовольняти свої потреби в тій чи іншій ситуації в конкретному соціальному середовищі, а також виконувати наступні функції:

- адекватно сприймати навколишню дійсність і власний організм;
- адекватно будувати систему відносин і спілкування з іншими;
- бути здатним до навчання, організації дозвілля та відпочинку [5, с. 204].

На процес адаптації дітей вимушених переселенців, як і будь якої особистості з числа мігрантів, впливають соціальні установки, ціннісно-мотиваційні утворення, стратегії поведінки, сприйняття громади чи громадою, відповідність самооцінки тощо [13, с. 135].

Однією з важливих умов адаптації є усвідомлення особистістю себе як суб'єкта такого процесу, бажання стати частиною приймаючої громади, хоча б і тимчасово. Тобто внутрішнім джерелом адаптації є міра відповідності звичної культурної діяльності дітей вимушених переселенців зміненому соціокультурному середовищу, до якого вони потрапили.

Разом з тим, процеси злиття з новим соціальним середовищем приймаючої громади мають відбуватися без втрати власної індивідуальності, а лише як відповідність суспільно регламентованій поведінці, інтересам і ціннісним орієнтаціям [13, с. 135].

Соціальна адаптація внутрішньо переміщених дітей до нової школи є одним з найважливіших складників адаптації родини за місцем поселення. Допомогти дитині інтегруватися в новий колектив, включаючи її в освітній процес, зменшити рівень стресу, не виділяти з-поміж інших учнів як «жертву», мотивувати вчитися – це колосально важлива частина роботи, яку сьогодні мають на високому професійному рівні виконувати педагогічні працівники. І

найперше, з чого потрібно починати – налагодити ефективну комунікацію [2, с. 209].

На сьогоднішній день серед ефективних та практико-дієвих інструментів комунікації вчителів з дітьми, які пережили стрес, можна виокремити такі: емоційний діалог, розвивальний зворотній зв'язок, або фідбек та шеринг. Перелічені форми комунікативної взаємодії доцільно використовувати в процесі навчальної та виховної діяльності з учнями-переселенцями в умовах закладу освіти. [1, с. 57].

Емоційний діалог – це особливий вид взаємодії дорослої людини з дитиною, під час якої дитина проявляє свої почуття, переживання та емоції, а дорослий (класний керівник, соціальний педагог, психолог), своєю чергою, реагує відповідно до переживань, викликаних словами чи поведінкою дитини.

Зазвичай, коли діти потрапляють у новий колектив з усталеною структурою та лідерами, вони змушені заново вибудовувати стосунки з новими однокласниками, і з учителями. Змінюючи звичайний колектив, школярі тривожаться, чи приймуть їх нові однокласники, чи зможуть вони відповідати вимогам нової школи [9, с.31].

Практика свідчить, що найбільш доцільними формами групової роботи, що сприятимуть соціальній адаптації дітей-переселенців до умов нового поселення є такі: творча майстерня, квест-гра, казкотерапія, іпотерапія, перегляд мультиплікаційних фільмів. Організація окреслених видів діяльності може бути реалізована шляхом залучення учнів до активної виховної і розвивальної міжособистісної взаємодії в позаурочний час у закладах позашкільної освіти або як окремі тематичні заходи в умовах закладу загальної середньої освіти [4, с. 46].

Творча майстерня – це вид групової творчої діяльності, яка відбувається у вигляді станційних занять (на кожній станції окремий майстер-клас). Творча майстерня передбачає наявність кількох педагогів-аніматорів, кожен з яких пропонує майстер-клас з одного виду творчості. Діти обирають станцію за бажанням. Під час роботи творчої майстерні кожен з учасників може пройти

одну чи кілька станцій за бажанням. Така творча робота сприяє не лише розвитку творчих здібностей, самовираженню, але й допомагає знизити рівень агресії, тривожності [13, с. 148].

Квест-гра – це динамічне інтелектуальні змагання, основою якого є послідовне виконання заздалегідь підготовлених завдань командами. Під час гри команди вирішують логічні завдання, здійснюють пошук на місцевості, приймають рішення про оптимальні маршрути переміщення, шукають оригінальні підказки. Проходження квесту дає можливість дітям вимушених переселенців налагодити стосунки, дізнатися більше один про одного, згуртуватися в команду, тобто допомагає не лише адаптації, а й інтеграції. Відповідно, якщо завдання квесту передбачають пізнання історії чи традицій регіону, то це також допоможе краще пізнати культурні умови нового поселення [13, с. 149].

Казкотерапія – це терапія особливою казковою атмосферою, у якій можуть проявлятися потенційні можливості особистості, матеріалізуватися мрії, а головне – через казкотерапію з'являється відчуття захищеності, долаються страхи.

Метою казкотерапії є підведення дітей вимушених переселенців до усвідомлення своєї внутрішньої сутності, унікальності й неповторності, до відчуття гармонії зі світом, прагнення до пошуків у собі сили для боротьби зі страхами і тривогою. У процесі казкотерапії діти навчаються сприймати себе такими, якими вони є, усвідомлювати себе й інших як неповторних особистостей.

Під час казкотерапії діти замислюються над утворенням зв'язків між казковими подіями й поведінкою в реальному житті, переносять казковий сенс до реальності; намагаються розшифрувати знання про світ та систему відносин у ньому; розкривають свій внутрішній і зовнішній світ, осмислюють пережите, моделюють майбутнє; навчаються будувати взаємини з батьками та однолітками, цінувати дружбу і любов, боротися і прощати; визначають якими цінностями потрібно керуватися в житті [13, с. 149].



Ще однією цікавою формою групової роботи з дітьми є перегляд різноманітних мультиплікаційних фільмів, після чого педагог може організувати дискусію або обговорення.

Отже адаптаційні та інтеграційні заходи особливо необхідні для дітей та підлітків внутрішньо переміщених осіб.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Діти із числа внутрішньо переміщених осіб – це особлива й дуже вразлива категорія. Через військові дії в їхньому житті відбулася різка зміна звичного середовища проживання та кола спілкування. Під час евакуації із зони військового конфлікту більшість дітей зазнають негативного емоційного досвіду, переживають стрес. Потрапляючи до нового поселення, їм важко соціально адаптуватися, вони дезорієнтовані і відчувають страх.

Найпершим кроком до інтеграції має стати добре вивчення профілю переселенців у громаді. Не лише їхню загальну кількість, стать, вік, а й рівень освіти, професію, навички, потреби для самореалізації, можливість бути корисним в приймаючій громаді.

Також важливо змінити фокус сприйняття внутрішньо переміщених осіб: з ресурсовитратної, проблемної категорії на ставлення як до цінного людського ресурсу, який приїхав в конкретну громаду. Слід заохочувати самоорганізацію ВПО, створення ними громадських об'єднань та стимулювати активне залучення до всіх сторін життя громади.

Потрібно системно підходити до розробки інтеграційних заходів, керуючись цілями «Національної стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб».

Велику окрему увагу треба приділити інтеграції дітей та їхнім потребам, бо інтегровані діти – ключ до інтеграції батьків.

Також варто розробляти повноцінні програми інтеграції ВПО, які включали би в себе логічно побудовані заходи із показниками ефективності. Саме такі громади матимуть перевагу в залученні міжнародної фінансової

допомоги до вирішення цих питань, а отже матимуть більші шанси на зростання та розвиток.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

2. Бойко А. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2014. № 5. С. 68-73. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp\\_2014\\_5\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2014_5_14)

3. Гринечко А. Використання арт-терапевтичних технік у роботі з внутрішньо переміщеними дітьми. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія»*. 2016. Випуск 39. С. 46-56. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.39.159044>

4. Жданович Ю. М. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. № 1 (21). С. 204–212.

5. Ілійчук Л. Педагогічні умови використання арт-терапії в освітньо-виховному просторі початкової школи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 114-118. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp\\_2016\\_2\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2016_2_23)

6. Коваль Т. В., Демченко О. П., Граб О. Д. Особливості використання арт-технологій в практиці роботи з молодшими школярами. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»*). 2023. № 2 (16). С. 314-326. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2\(16\)-314-326](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2(16)-314-326);

7. Конвенція ООН про статус біженців від 28 червня 1951 р. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_01\\_1](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_01_1) (дата звернення: 11.01.2019).

8. Паркулаб О., Дметерко Н. Арттерапевтичні технології психологічної допомоги дітям, які опинились у складних життєвих обставинах. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. № 2 (58). С. 31-36. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.2.5>

9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

10. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи: навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Rudkevych-N.-pidruchnyk.pdf>

11. Соціальна адаптація обдарованої особистості: від дитинства до юності : метод. посіб. / К. А. Андросович та ін. Київ, 2021. 106 с.

12. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за ред. Т. Ф. Алексеєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.

13. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді: монографія/ за ред. Т. Ф. Алексеєнко. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с.

## References

1. Bezpalko, O. V. (2009) *Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari* [Social Pedagogy: Schemes, Tables, Comments]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

2. Boiko, A. (2014) *Vykorystannia art-pedahohichnykh tekhnolohii yak zasobu tvorchoho samovyrazhennia molodshykh shkoliariv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh* [The use of art-pedagogical technologies as a means of creative self-expression of primary school students in extracurricular educational institutions]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Seriia «Psykhologo-pedahohichni nauky», (5), 68-73*. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp\\_2014\\_5\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2014_5_14) [in Ukrainian].

3. Hrynychko, A. (2016) Vykorystannia art-terapevtychnykh tekhnik u roboti z vnutrishno peremishchenymy ditmy [The use of art therapy techniques in working with internally displaced children]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia «Psykhologhiia»*, (39) 46-56. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.39.159044> [in Ukrainian].

4. Zhdanovych, Yu. M. (2017). Osoblyvosti adaptatsii ditei vymushenykh pereselentsiv. Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi [Features of adaptation of children of internally displaced persons. Theoretical and Methodological Problems of Upbringing o Children and Pupils], 1 (21), 204–212 [in Ukrainian].

5. Iliichuk, L. (2016). Pedahohichni umovy vykorystannia art-terapii v osvithno-vykhovnomu prostori pochatkovoii shkoly [Pedagogical conditions for the use of art therapy in the educational space of primary school]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*, (2), 114-118. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp\\_2016\\_2\\_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2016_2_23) [in Ukrainian].

6. Koval, T. V., Demchenko, O. P., & Hrab, O. D. (2023). Osoblyvosti vykorystannia art-tekhnologii v praktytsi roboty z molodshymy shkoliaramy [Features of using art technologies in the practice of working with primary school students]. *Zhurnal «Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii» (Seriiia «Derzhavne upravlinnia», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekonomika», Seriiia «Psykhologhiia», Seriiia «Pedahohika»)*, 2(16), 314-326. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2\(16\)-314-326](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2(16)-314-326) [in Ukrainian].

7. UN Convention relating to the Status of Refugees of 28 June 1951.. Retrieved from: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995\\_01\\_1](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_01_1) (accessed 11 January 2019) [in Ukrainian].

8. Parkulab, O., & Demterko, N. (2023). Artterapevtychni tekhnologii psykholozhnoi dopomohy ditiam, yaki opynylys u skladnykh zhyttievnykh obstavynakh [Art therapeutic technologies of psychological assistance to children in difficult life situations]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia*

*personalom. Psykholohii*, 2(58), 31-36. Retrieved from <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.2.5> [in Ukrainian].

9. On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons: Law of Ukraine of October 20, 2014 № 1706-VII. URL: [vid 20 zhovtnia 2014 r. 1706-VII](http://vid20.zhovtnia2014.r.1706-vii) [in Ukrainian].

10. Rudkevych, N. I. (2021). *Metodyka sotsialno-pedahohichnoi roboty [Methodics of socio-pedagogical work]*. Lviv: Rastr-7. Retrieved from <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Rudkevych-N.-pidruchnyk.pdf> [in Ukrainian].

11. Androsovykh, K.A. (Ed.) (2021) *Sotsialna adaptatsiia obdarovanoi osobystosti: vid dytynstva do yunosti : metod. posib. [Social Adaptation of a Gifted Person: From Childhood to Adolescence: Method. Helps]*. Kyiv, [in Ukrainian].

12. Aliksieienko, T.F. (Ed.). (2009), *Sotsialna pedahohika : slovnyk-dovidnyk [Social Pedagogy : Dictionary-Reference]*. Vinnytsia. Planer. [in Ukrainian].

13. Aliksieienko, T.F. (Ed.) (2017) *Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei ta uchnivskoi molodi: monohrafiia [Social and Pedagogical Support for Children and Pupils: Monograph]*. Kyiv TOV «Zadruha» [in Ukrainian].